

Neven Isailović

Istorijski institut, Beograd
neven.isailovic@iib.ac.rs

UDK 003.349“14“

Izvorni znanstveni članak

ĆIRILIČNA KORESPONDENCIJA IZMEĐU OSMANSKIH NAMJESNIKA HERCEGOVINE I MLETAČKIH UPRAVITELJA ŠIBENIKA KONCEM 15. STOLJEĆA

U radu se iznose osnovni podatci iz nedavno pronađenih pisama koja su razmjenjivana 1495. godine između mletačkog kneza i kapetana Šibenika Ivana Kanala s jedne te osmanskih namjesnika Hercegovine (sandžakbega Mustafe i njemu potčinjenoga mostarskog vojvode Husejina) s druge strane. Pisma osmanskih dužnosnika napisana su ćirilicom, na slavenskom jeziku, a sačuvani su i neki prijevodi na onodobni talijanski jezik. Također su poznata, na temelju talijanskih prijepisa, dva pisma šibenskog kneza Ivana Kanala koja su bila upućena u Hercegovinu na slavenskom jeziku. Sva pisma svjedoče o slučajevima otmice kršćana od strane osmanskih martoloza, kao i od strane poljičkog vojvode u službi Venecije Žarka Dražojevića te o pregovorima o oslobođenju otetih. Pisma tako postaju važno svjedočanstvo političko-društvene povijesti i diplomatske korespondencije u južnohrvatsko-dalmatinskom pograničju koncem 15. stoljeća. Rad sadrži i integralno izdanje pisama u ćiriličnoj transkripciji.

KLJUČNE RIJEČI: Ivan Kanal, Musta(fa)-beg hercegovački, Husejin vojvoda mostarski, Šibenik, Hercegovina, ćirilica, diplomatska prepiska, 15. stoljeće.

U ovom će se radu predstaviti jedna dosad nepoznata skupina ćiriličnih pisama koja je prije nekoliko godina pronađena u Državnom arhivu u Veneciji, u ostavštini mletačkog plemića, kneza i kapetana Šibenika, Ivana (Zuana) Kanala, koji je gradom upravljao koncem 15. stoljeća, točnije od 1494. do 1496. godine. Njegova se ostavština, sačuvana u okviru fonda *Procuratori di San Marco*, sastoji iz većeg broja spisa među kojima se nalaze i izvornici i prijepisi dokumenata koji predstavljaju diplomatsku korespondenciju.¹ Od

¹ Archivio di stato di Venezia, Procuratori di San Marco, De ultra, busta 72, Commissaria Canal (da) Giovanni qd. Gerolamo, conte a Sebenico (1494–1496), fasc. VI.

svih sačuvanih izvornika, samo pet su ćirilčna pisma osmanskih namjesnika Hercegovine upućena knezu Kanalu.² Ta su pisma zanimljiva za temu ovoga zbornika ne samo zato što su originalna, napisana na slavenskom jeziku i ćirilici, već i zato što sadrže dragocjene historijske podatke i svjedoče o načinu vođenja diplomatske prepiske između organa osmanske i mletačke vlasti na istočnojadranskom prostoru s njegovim zaleđem. Ovaj je tekst prvenstveno koncipiran kao povijesno-diplomatičko-egdotički, dok će temeljna analiza jezika i leksika, (paleo)grafije i morfologije, kao i dijalektnih osobitosti sačekati neku kasniju, primarno filološku obradu.

Uz napomenu da govorimo isključivo o diplomatičkoj pismenosti, dakle o ispravama kao što su povelje i pisma svih formalnih obrazaca i namjenske tipologije, a ne o drugim vrstama sastava poput književnosti, liturgijskih knjiga, natpisa i slično, treba istaknuti da je upotreba ćirilice na prostoru Hrvatske južno i istočno od Krke, ponekad zahvaćajući i prostor zapadno od Krke do rijeke Zrmanje (Rimac, Botica 2011: 525–547; Lisac 2014: 131–138; Franov-Živković 2016: 170–189), bila prilično rasprostranjena u kasnom srednjem vijeku, a i kasnije (Zelić-Bučan 1961: 9–17; Isailović 2011: 106–108; Isailović 2018: 137–141). Imajući u vidu izrazito mali broj od oko dvadeset sačuvanih primjeraka dokumenata iz predturskog razdoblja, čemu su svakako pridonijela i osmanska osvajanja, teško je procijeniti obujam ove produkcije (Isailović 2018: 137–139). Korespondencija sa središnjim vlastima u Budimu, kao i Mlečanima, uglavnom se vodila na latinskom i talijanskom jeziku. Međutim, može se pretpostaviti da je prepiska između slavenskog stanovništva (Hrvata, Vlaha i susjeda) na spomenutom prostoru vođena na hrvatskom jeziku i to na ćirilici (Hercigonja 2006: 84–90, 101–107, 119–123, 232–237).

Brojni su filolozi pisali o tipu minuskurnoga ćirilčnog pisma na kojem su sastavljena i ova pisma, raspravljajući o njegovom imenu (bosančica, zapadna ćirilica, hrvatska ćirilica, “arvacko pismo”, ćirilčki brzopis itd.), morfologiji, podrijetlu i (ne)posebnostima, a opće suglasnosti o tim pitanjima još uvijek nema (Nedeljković 1955: 271–284; Zelić-Bučan 1961: 17–26; Mladenović 1965: 53–66; Raukar 1967: 485–499; Đorđić 1990: 145–179; Žagar 2009: 107–207; Nakaš 2010: passim). Sačuvane primjerke ćirilčnih isprava na hrvatskome jeziku izdavali su hrvatski banovi, knezovi, plemićke zajednice i rotni stolovi, a većina njih je datirana na Klisu, u Sinju, u Omišu, u Čačvini (Šurmin 1898: 136, 138–139, 156, 164–165, 213, 246–247, 280,

² Riječ je o dva pisma mostarskog vojvode Husejina i tri pisma hercegovačkog sandžakbega Mustafe (Musta-bega) koji je bio nadređen vojvodi. Sva pisma potječu iz 1495. godine, a unutar fasc. VI nemaju posebnu numeraciju.

361–362, 432–435; Šurmin i Klaić 1903: 54–64; Lopašić 1904: 1–12; Ivšić 1943: 83–87; Isailović 2011: 106–108, 113–123; Isailović 2014: 244–252; Bratulić 2017: 71–72, 107–109, 302–303; Isailović 2018: 137–152). Znamo, međutim, da je ćirilica korištena i u šibenskom zaleđu o čemu svjedoči isprava sudbenog stola Lučke županije iz 1492. godine, izdana u Vukšiću. Postoje i spomeni isprava “in littera et lingua bulgarica” koje je Kninski kaptol istumačio, što sugerira na korištenje ćirilice, jer je njena upotreba nesumnjiva, pogotovo ako se odnosi na dokumente istočno i južno od Krke, s obzirom da na tom prostoru nema glagoljičnih diplomatskih spomenika, barem od polovine 14. stoljeća (Kukuljević Sakcinski 1863: 147–148, 170–171; Šurmin 1898: 361–362; Šurmin i Klaić 1903: 58–59; Bratulić 2017: 302–303).³

O opstojnosti ovih tradicija u vremenu osmanske ugroze i osmanske vlasti svjedoče brojni podaci. Možda je i suvišno govoriti o opće poznatoj praksi korištenja slavenskog jezika za diplomatsku prepisku osmanskih vladara i namjesnika sa susjedima, koja je na najvišoj razini potrajala sve do sredine 16. stoljeća, a na razini lokalnih dužnosnika i znatno kasnije. O tom su fenomenu u novije vreme najviše pisali Lejla Nakaš i Vladimir Polomac (Radojčić 1954: 343–367; Stolz 1985: 747–759; Biliarsky 2000: 291–305; Nakaš 2011: passim; Isailović i Krstić 2015: 185–195; Nakaš 2016: 269–297; Nakaš 2017: 62–113; Polomac 2023: passim; Mišević 2023: 281–310). Taj je pristup bio logičan ne samo zbog mogućnosti međusobnog razumijevanja većine južnih Slavena unatoč jezičnim i dijalektalnim razlikama već i zbog činjenice da su brojni osmanski dužnosnici toga vremena, osobito od sredine 15. do sredine 16. stoljeća, bili Slaveni ili su u slavenskoj sredini živjeli (Truhelka 1911: 437–451, 455–465; Zlatar 2010: 11–65). Albanci su primat na Porti i u provincijama stekli tek pred kraj 16. stoljeća, što je ujedno i vrijeme kada su dragomanske službe preuzele ulogu posrednika, pa je svatko mogao pisati na službenom jeziku svoje države – Osmanlije na osmanoturskome, a Mlečani na talijanskome (Rothman 2021; Hanß 2023). Vrijedi isto tako spomenuti da je priljev vlaških skupina iz Bosanskoga i Hercegovačkoga sandžaka, koje su repopulirale napuštena naselja, dodatno osnažio diplomatsku produkciju na ćirilici jer su potjecale s područja na kojima se dominantno koristio slavenski jezik i ćirilčno pismo (Hrabak 1986: 69–100; Hrabak 1988: 107–258; Hrabak 1990: 67–87; Juran 2014: 129–160; Juran 2015: 163–208; Juran 2016: passim; Jakovljević i Isailović 2019: 215–265; Juran 2020: 29–43). Upotreba ćirilice bila je najistrajnija na području Omiša, Poljica, Radobilje i

³ HR-HDA-25: Hrvatski državni arhiv, Hrvatske plemićke obitelji i vlastelinstva, Neoregistrata acta, br. 1650/7 (=Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai levéltár 34345).

Makarskog primorja, gdje je do početka 19. stoljeća bila sveprisutna, osobito u lokalnoj korespondenciji, funerarnoj epigrafici i matičnim knjigama, a održavala se, u znatno manjoj mjeri, i do početka 20. stoljeća (Jurišić 1998: 189–212).

Prije nego što se prezentiraju sama pisma, koja će zasigurno zahtijevati posebnu filološku i paleografsku obradu, treba ponešto reći o kontekstu njihova nastanka i njihovom sadržaju. Nažalost, ne raspoložemo pismima obiju strana u prepisci. Svih pet pisama sačuvanih u izvorniku odaslale su dvije osobe – Musta-beg (tj. Mustafa-beg), hercegovački sandžakbeg u razdoblju između 1495. i 1497. godine (tri pisma) te njemu podređeni, ali nesumnjivo značajni mostarski vojvoda Husejin (dva pisma). Je li ovaj Mustafa-beg istovjetan s Mustafa-begom Milivojevićem, sinom kneza Milivoja Mikočevića Utvičića, vlastelina i trgovca iz Foče, koji je bio hercegovački sandžakbeg od 1483. do 1486. godine, a zatim i od kraja 1489. do kraja 1493. godine, nije moguće sa sigurnošću tvrditi jer postoji dokument s kraja 1493. koji spominje dotičnog Mustafu Milivojevića kao pokojnog (Truhelka 1911: 74, 77–81, 94–95, 97–105, 112–113, 440–442; Elezović 1940: 189–191, 198–207, 240–242, 245–247; Božić 1952: 242, 320, 325; Kurtović 2016: 27–28; Jakovljević 2018: 133; Zilić 2023: 41–86).⁴ O vojvodi Husejinu ne zna se pak doslovno ništa. S druge strane, dok imamo prilično precizno vrijeme nastanka Musta-begovih pisama (od travnja do srpnja 1495.), Husejinova pisma uopće nisu datirana, ali je očito da su napisana otprilike u istome razdoblju. To je vrijeme nakon Krbavske bitke, kada je došlo do proširenja Hercegovačkog sandžaka na račun Hrvatske i istovremeno je razdoblje kada je službeno vladao mir između Mletačke Republike i Osmanskog Carstva koji je nastupio još 1479. godine, a prekinut je otpočinjanjem rata 1499. godine (Klaić 1985: 240–259; Grgin 2002: 128–143, 171–186). Za razliku od Mlečana, odnosi s Ugarskim Kraljevstvom nisu bili regulirani sličnim mirovnim sporazumom, već nizom primirja koja su dovedena u pitanje nakon smrti kralja Matijaša Korvina. Hrvatski ban od početka 1495. godine bio je njegov nezakoniti sin Ivaniš Korvin (Grgin 2002: 171–186; Salihović 2020: 12–80). Situacija se može detaljnije pratiti zato što su sačuvana dva pisma kneza Ivana Kanala u prijepisu i talijanskom prijevodu upućena Musta-begu. Korespondencija s mostarskim

⁴ Nasuf Turčin se pojavio u Dubrovniku u studenom 1493. godine kao nasljednik svoga preminulog oca Milivoja Mikojevića (Mikočevića) i osoba koja je preuzela prava svoga pokojnog brata Mustafe. HR-DADU-9: Državni arhiv u Dubrovniku, Razne isprave notarije (Diversa notariae) knj. LXXII, fol. 70: “Naxuph Turchus filius et heres olim Miliuoi Michoeuich de Coza et tanquam cessionarius olim Mustaphe fratris sui” (22. 11. 1493.). Adis Zilić smatra da se najvjerojatnije radi o pogrešci Dubrovčana i da je Musta-beg koji je upravljao Hercegovinom od 1495. do 1497. godine isti taj Mustafa Milivojević (Zilić 2023: 71–72).

vojvodom Husejinom ostaje jednostrana jer nisu sačuvana Kanalova izvorna, kao ni povratna pisma, u bilo kakvom obliku.

Koji je bio povod za ovu intenzivnu prepisku vođenu u proljeće i rano ljeto 1495. godine? Svi dokumenti ukazuju na otmice kršćana, pri čemu su dvije strane imale različite stavove o identitetu otetih ljudi. Osmanska strana je tvrdila da su oteni ljudi “hrvatska čeljad”, tj. “ugarski ljudi”, za koje ne bi priličilo da se za njih zalažu Mlečani, dok je s druge strane knez Ivan zahtijevao povratak konkretne otete djece, dva sina i kćer stanovitog Radiča, za koje je tvrdio da su mletački podanici te još dvoje ljudi koji su naknadno oteni.⁵ Vojvoda Husejin pisao je pak o odraslom čovjeku čije je vraćanje Kanal također zatražio.⁶ O tim otmicama Hrvata, koje često nisu završavale otkupom, već dugotrajnim sužanjstvom, postoje sudski spisi iz Istanbula s početka 16. stoljeća koji opisuju pokušaje bijega Hrvata iz zarobljeništva i ponekad sadrže fizički opis nesuđenih bjegunaca (Kursar 2021: 106–110). Otvorenim ostaje pitanje zašto su Osmanlije otimali “ugarske ljude” posebno ako je nedavno bilo zaključeno primirje između Osmanlija i kralja Vladislava II., kako sugerira dokument sultana Bajazida II. iz 1498. kojim se produžava primirje zaključeno 1495. na tri godine. Iako u korespondenciji osmanskih namjesnika i šibenskog kneza nema naznaka o tom primirju, moguće je pretpostaviti da su se prve otmice dogodile tijekom pregovora ili neposredno prije njih (Salihović 2020: 55–60, 63, 71–72).

Većina pisama obilježena je tonom koji oscilira između posve diplomatskog i neprijatnog, pa čak i prijetećeg. Primjerice, u slučaju otete djece, Mustabeg je uzvratio svojim zahtjevom – da Mlečani osiguraju povrat Marka, sina jednog kršćanina koji je osmanski podanik, iz zarobljeništva znamenitog Poljičanina, vojvode Žarka Dražojevića, optužena da je pod mletačkom zaštitom i služi Mlečane.⁷ Ovaj je slučaj došao i do dužda Agostina Barbariga koji je knezu Kanalu izdao dukal kojim ga je ovlastio da od mletačkog kneza Splita zatraži posredovanje kako bi se navedeni Marko, sin stanovitog Vukote Dobrušića, pustio.⁸ Kako je završio ovaj slučaj nije nam poznato, dok iz

⁵ Vidjeti prva dva pisma kneza Ivana Kanala upućena Musta-begu i prvo pismo (odgovor) Musta-bega Ivanu Kanalu, datirana u travnju ili početkom svibnja 1495. godine. Više o turskim otmicama kršćana i otkupu otetih vidjeti u: Božić 1952: 326–339.

⁶ Vidjeti prvo pismo mostarskog vojvode Husejina (nedatirano, potječe vjerojatno iz istog razdoblja 1495. godine). Čovjek se, čini se, zvao Antun (Antul).

⁷ Vidjeti druga dva pisma Musta-bega upućena knezu Ivanu Kanalu, napisana sredinom svibnja i u srpnju 1495. godine. Nisu sačuvana pisma Ivana Kanala o ovom pitanju.

⁸ Archivio di stato di Venezia, Procuratori di San Marco, De ultra, busta 72, Commissaria Canal (da) Giovanni qd. Gerolamo, conte a Sebenico, fasc. VI, dukal Agostina Barbariga (13. 8. 1495.): “Augustinus Barbadico, Dei gratia Dux Venetiarum etc. Nobili et Sapienti viro Ioanni de Canali, de suo mandato Comiti Sibenici fideli dilecto salutem et dilectionis

pisma vojvode Husejina jasno proizlazi da je njegov zarobljenik otkupljen.⁹ Svi akteri otmica, s obje strane, označeni su kao “martoloz”, što se odnosi na pomoćne trupe lokalnog stanovništva koje je ratovalo na granici. Imajući u vidu sastav martoloskih jedinica u to vrijeme, sva je prilika da su u svim slučajevima kršćani otimali kršćane za jednu ili drugu stranu u pograničju (Vasić 1967: 32–161).

Osobe koje se izravno spominju, isključimo li auktore i glavne aktere pisama Musta-bega, Husejina i Ivana Kanala, nisu brojne, a mnoge se ne mogu pouzdano identificirati. Spomenuli smo nesporno poznatog poljičkog plemića, vojvodu Žarka Dražojevića, koji je iz svoje utvrde Nutjak nizvodno od današnjeg Trilja na Cetini uglavnom služio hrvatske banove i banovce, ali je kasnije ušao i u službu Mlečana koji su mu dukalom iz travnja 1494. dali subvenciju (Alacevich 1881: 151–154; Pavić Pfauenthal 1903: 65; Laušić 1993: 604). Što se tiče Vukote Dobrušića, turskog čovjeka čijeg su sina Marka oteli Žarkovi martoloz predvođeni Tvrtkom Nemičićem, još uvijek nam nije poznata njegova identifikacija.¹⁰ Nije posve jasno je li Antul ili Antun (možda prezimena Sokačić), koji se spominje u pismu vojvode Husejina, ujedno čovjek koji je bio oslobođen.¹¹ Poruku šibenskog kneza donio je stanoviti knez Božić koji se također spominje kao posrednik između Musta-bega i Ivana Kanala. Zahvaljujući Kristijanu Juranu koji nam je ustupio određene podatke, možemo samo pretpostaviti da je Božić ili nekadašnji zapovjednik šibenskih stratiota podrijetlom iz grčkog Nauplionia (upisivan kao vitez Juraj Božić) ili, vjerojatnije, sin šibenskog trgovca Nadalina (Bože) Toljića koji je bio poznat po trgovini s Turcima na području Hercegovačkog sandžaka.¹² Razlog

affectum. Per vostre littere de 29 del passato havemo inteso quanto ne haveti scripto in la materia dela retention del fiol del quel Vuchota et quanto ne aricordate de scriver al Conte nostro de Spalato che operi cum el Conte Xarco circa tal restitution, perche poi l'habi a sequir la restitution de quelli garçoni etc. et laudando tal vostro ricordo havemo scripto in optima forma al prefato Conte et credemo l'optignera tal restitution in el qual caso el ve debia dar noticia et intendervi insieme aço cum ogni maturita se possi consequir el desiderato fine. Datum in nostro Ducali palatio, Die XIII Augusti, Indictione XIII, MCCCCLXXXV”. Izvana: “Nobili et sapienti viro Ioanni de Canali, Comiti Sibenici (Recepta a di 25 augusti 1495 per mano de Sarcho)”.

⁹ Vidjeti dva pisma mostarskog vojvode Husejina, vjerojatno iz prve polovine 1495. godine.

¹⁰ U srednjovjekovnoj Bosni, točnije na prostoru Huma zapadno od Neretve, postojala je plemićka obitelj Nimičić. S obzirom na rijetkost prezimena i na prostor na kojem su živjeli, ova bi se obitelj mogla povezati s predvoditeljem martoloz Žarka Dražojevića (Rudić 2021: 104–105).

¹¹ Vidjeti prvo pismo mostarskog vojvode Husejina.

¹² Stanoviti Juraj Božić javlja se 1488. godine kao “strenuus dominus Georgius Busichio caput strathiotarum” u Šibeniku gdje opoziva punomoć koju je dao Nikoli de Nasi “de Neapoli Romanie” (iz Nauplionia u Grčkoj), dok njegov nećak “Gigni Bosich” istovremeno daje

zašto bi bilo koji od njih imao plemićki rang kneza nije lako objasniti, ali bi se moglo raditi o počasnom zvanju koje im je dodjeljivao vojvoda Husejin (Mažuranić 1922: 514–516). Nažalost, nijedno pismo koje spominje Božića nije sačuvano u talijanskom prijevodu, pa nemamo alternativnu verziju zapisivanja njegovog imena. Najzad, kao još jedan posrednik između Kanala i Musta-bega javlja se šibenski plemić Florio Tavelić, koji je hercegovačkom namjesniku odnio poruku šibenskog kneza, kao i sol na dar kako bi se pospješili pregovori (Isailović 2020: 92–94).

Kako će sadržaj pisama biti objavljen u prilogu, a ovaj je zbornik prvenstveno filološkog karaktera, treba pobliže razmotriti i neke diplomatske osobitosti dokumenata. Sva su pisma napisana na pravokutnim komadima papira manjih dimenzija. Što se tiče orijentacije teksta, pisma Musta-bega su atipična za turske dokumente – tekst se proteže dužom stranicom pravokutnog dokumenta koja ima promjer od oko 20 cm. Husejinova pisma su tipičnija za osmanske dokumente jer tekst teče kraćom stranicom pravokutne isprave koja ima promjer oko 10 cm (Čremošnik 1976: 27–30, 39–42). Musta-begova pisma nemaju na početku ispisanu monogramsku pendžu (himzu), već pečat s natpisom *ketebehu el-hakir Mustafa daima* (u prijevodu: “napisa vazda ponizni Mustafa”), dok Husejinova imaju himzu (na pendži stoji: *hakir-ül-fakir abad Hüseyin daima*, tj. u prijevodu: “vazda ponizni rob božji Husejin”).¹³ Zanimljivo je primijetiti da su hercegovački namjesnici i vojvode koristili pendže s četiri tuga (nacrtana konjska repa), što je bila počast neuobičajena

punomoć nekomu drugome (HR-DAŠI-263: Državni arhiv u Šibeniku, Bilježnici Šibenika, kut. 24–25, Nicolaus de Rubeis, fol. 9v). Isti se Božić 1491. pojavljuje kao “Bosichio miles” iz Nauplionia, bivši zapovjednik stratiota, što implicira da je i sam podrijetlom iz Grčke (HR-DAŠI-263: Državni arhiv u Šibeniku, Bilježnici Šibenika, kut. 23/I, sv. d, fol. 56r). S druge strane, Nadalin (Bože) Toljić, zabilježen je 1480-ih i 1490-ih godina kao šibenski pomorac koji je nabavljao tursku robu u Makarskoj i na području Neretve. Božić iz pisama hercegovačkih namjesnika vjerojatno je sin ovoga Bože koji je nosio patronimik po ocu. O tome svjedoči i jedan dokument od 22. 12. 1504. godine (Archivio di stato di Venezia, Senato, Deliberazioni, Secreti, Reg. 40, fol. 71v–72r), u kojem se navodi da se “mostarski” (hercegovački) sandžakbeg i njegovi ljudi ponašaju kao da su u ratu, da su oteli 500 ljudi iz trogirskog i šibenskog distrikta i nanijeli mnoge druge štete mletačkim podanicima, nakon čega su ponovili upad i odveli još stotinu ljudi. Poslije toga su uzvratili Šibenčani, poslavši svog izaslanika Božića (*Boxichio*) iz Šibenika, koji je opisan kao “persona molto da bene”, sandžakbegu, da uloži veliki prosvjed i zatraži kažnjavanje počinitelja. Očekivalo se da će on biti siguran u svojstvu poslanika, kako je navedeno u dokumentu: “iudicando luy poter andar per el paese del Signor securissimo, come e conueniente, par che per el vayuoda dal ponte de esso sançacho, sia sta facto tagliar auanti sii ariuato ala presentia del sançacho, che come sapote li ambassatori in tempo de guerra sono securi, et passano per tuto sença alcuno pericolo”. Nesumnjivo se radi o istom Božiću koji je djelovao kao posrednik 1495. godine, a za pretpostaviti je da je to netko čiji je otac bio trgovac s Turcima na prostoru Hercegovačkog sandžaka.

¹³ Pečati se nalaze na poledini, a pendže na prednjoj stranici pisama.

za dužnosnike toga ranga (Truhelka 1911: 98–102, 112–113). Također je neobično što su dva Musta-begova pečata iz svibnja 1495. voštana (u crvenom vosku), dok je samo onaj iz srpnja 1495. otisnut tintom, što nije uobičajena praksa osmanskih dužnosnika. Sva su pisma pisana ćirilicom minuskulom i to crnom tintom. U Musta-begovim pismima nalazi se adresa na poleđini, dok Husejinova pisma to nemaju (na jednom od njegovih pisama nalazi se bilješka koja nije mogla stati na prednju stranu dokumenta). Od ovih pet pisama, samo su dva, čini se, pisana od iste ruke, a to su Musta-begova svibanjska pisma. Ako je to doista slučaj, materijal je tim dragocjeniji za paleografe i istraživače grafije. Premda sadrži sličnosti, jedan drugi nedatirani dokument Musta-bega sačuvan u Dubrovniku (koji su objavili Ćiro Truhelka i Lejla Nakaš) također djeluje kao da je pisan od neke druge ruke i sadrži pendžu s tekstom *ketebehu ül-fakir Mustafa* (u prijevodu: “napisa ponizni Mustafa”), što bi značilo da je hercegovački sandžakbeg imao veći broj pisara (Truhelka 1911: 112–113, tabla XIII.; Nakaš 2011: 79–80, 302).¹⁴ Nijedan dokument ne sadrži ni temporalne ni lokacijske elemente datiranja, osim bilježaka o njihovom prispjecu u ured kneza Ivana Kanala (3. svibnja, 21. svibnja i 31. srpnja).¹⁵ Husejinova pisma nemaju čak ni takve bilješke pa ih možemo datirati samo mandatom kneza Ivana Kanala u Šibeniku (1494. – 1496.). Pretpostavljamo da su Husejinova pisma bila sastavljena u Mostaru, a Musta-begova u Foči, koja je bila središte Hercegovačkog sandžaka od njegovog osnutka pa sve do 1572. godine (Šabanović 1982: 44–47).

Kada je riječ o formulama, primjetno je da ima razmjerno malo tipskih elemenata. Sva pisma započinju inskripcijom (adresom) i salutacijom u obliku pozdrava, a sva završavaju završnom salutacijom koja ima i ulogu aprekacije, tj. želje za dobrobit destinataru, kao i uspjeha u poslu koji je bio temom pisma (Stipišić 1972: 148–149, 151). Ove formule bliže su diplomatskoj praksi regije, osobito srednjovjekovne Bosne, nego slavenskim preradama tipičnih osmanskih adresa, epiteta i pozdrava. One nisu nepoznate i sretale su se u ponekim do sada poznatim slavensko-osmanskim dokumentima. Musta-beg tako naziva Ivana Kanala prijateljem, a vojvoda Husejin prijateljem i (starijim) bratom. Epiteti koji se koriste su “dragi”, “mudri”, “plemeniti”, “poštovani”, “svake časti dostojni” i slično (Ivanović 2017: 45–57). Musta-beg dosljedno sebe naziva gospodarom Hercegovine zemlje, dok se Husejin naziva jednostavno vojvodom mostarskim (Truhelka 1911: 98–102, 112–113; Nakaš 2011: 79–80). Početna salutacija podrazumijeva spominjanje zdravlja,

¹⁴ Nameće se i dodatno pitanje je li gospodar “zemlje arbanaške” s početka 16. stoljeća, Musta-beg, istovjetan hercegovačkomu Musta-begu iz razdoblja 1495. – 1497. godine (Truhelka 1911: 125–126; Zilić 2023: 71–79).

¹⁵ Bilješke o prispjecu nalaze se na poleđini pisama Musta-bega.

veselja i Božje milosti, a završna se javlja u obliku: “I Bog Vas veseli” (tri puta) te, po jednom, “I Bog Vam umnoži mnoga ljeta” i “I Bog mi (!) uzmoži”. U dva slučaja, nakon završne salutacije, dolazi i riječ “Amen”, s aprekativnom ulogom (Truhelka 1911: 86, 93, 120, 126, 130–131, 134, 136; Stipišić 1972: 148–149, 151; Isailović 2014a: 358–369, 489).

Ako izuzmemo ove skromne formule, uz napomenu da se inskripcija ponavlja i na vanjskoj adresi, većina pisama sadrži ekspoziciju i dispoziciju. U ovim dijelovima pisama raspravlja se o izvorištu problema s kojima su se strane suočile, mogućnostima rješenja i tumačenjima čitave situacije. Kao što je već istaknuto, ton se kreće od prijateljskog do prijetećeg. Osobito su zanimljive sljedeće rečenice iz Musta-begovih pisama koje donosimo u latiničnoj transliteraciji:

“Bogъ zna ere smo mi naručili našiemъ kraišnikomъ i martolozomъ da ni u što ne tiču što e vladanie gospode bnetačke, nego da sačuvaju i obaraju kako sve sluge careve. Ali vaša prijazanъ namъ piše za ludъe ugarske koi martolozъ uhvati, koe čelade ođъ Hrgvata, tako vaši lude tebe govore naše e zašto temi hoće uzrokomъ da ihъ izvade ere e nekoliko ljudi prebeglo ođъ Turaka u vaše kotare tere tamoō stoe, a carevu zemlu plenu. Ja zatoi molimъ vaše prijateljstvo da za takui stvarъ namъ ne piše štoō martolozъ uhvati ođъ sluga ugarъsciehъ...I mi činimo svaku pravdu i dobro srećnie vašiemъ ludemъ kako čuete ođъ nihъ. Zatoi nemoite menie pisati za hrgvacku čeladъ ere nie pristalo da se rgvate za Hrgvate.”¹⁶

“A što ni bieše pisaō za nekoju decu što su martoloze porob[i]lli prećъ kako e došla kniga ođъ vaše prijazni za dvoe dece tako smo mi oñui decu i ustavili kade dođe otaсъ nihъ da ihъ pustimo. Ali mi vašu prijazan molimo: tamo su uhvatili martoloze voevode Žarka sluga careva, sina Vukote Dobrušića, Marka, a Žarko stoi u vašemъ gradu i služi gospode bnetačkoi. Zatoi ođъ kole e Žarko vašъ sluga ne trebue da hvata careve seromahe. Nega vi pustete, a mi ćemo oñui decu koja su u nasъ. I kada pustite vi Dubrušića tako ćemo mi decu ere nie trebe da e meću nami preuzamъ za malu rabotu”.¹⁷

“...Zatoi vi oñui knigu pišemъ da vi careva slugu pustite, a u nasъ ako bude koe robie zašto pišete hoćemo ga pustiti i u vi pa takoō pišemъ: pustite me togai slugu careva. Ere ako ga ne biste pustili da znate: uhvatit ću ođъ vasъ ne istō dīcu, negō i take ljudi kako se će uznati i u vaše gospode vaše činenie kako činite što nie zakonъ”.¹⁸

¹⁶ Prvo pismo Musta-bega (prije 3. svibnja 1495. godine).

¹⁷ Drugo pismo Musta-bega (prije 21. svibnja 1495. godine). Leksem *preuzam* označava kolektivnu odgovornost zajednice za postupke jednog ili više njezinih članova (Mažuranić 1922: 1110).

¹⁸ Treće pismo Musta-bega (prije 31. srpnja 1495. godine).

Već je najavljeno da će se analiza jezika, dijalekta i grafije prepustiti filozofima za buduće obrade. Ono na što, bez ulaženja u detalje, treba skrenuti pozornost jest da grafem *jat* označava samo glasovni slijed [ja]. Na ostalim mjestima *jat* je zamijenjen refleksom koji varira od pisara do pisara, a ponekad čak i unutar iste riječi, primjerice: *deca*, *djeca*, *dica* (usp. o tome Nakaš 2010: 18–19, 22, 29, 81–93, 99, 151, 190–203, 249–250). Slično se događa i s nekim stranim riječima, pa je tako kod vojvode Husejina upisan oblik *amin* (“amen”), a kod Musta-bega vokal izostaje tako da piše *amn*. Sva pisma, čini se, pripadaju štokavskom narječju (usp. Ivić 1985: 27–39). Zanimljivije su i neke terminološke pojedinosti, pa se tako npr. plemić (u talijanskom: *ser*, *gentilhomme*) navodi kao *vlasteličić*, a pismo se dosljedno naziva *knjigom* i slično (usp. Mažuranić 1922: 516–517, 1587–1588).

Spomenimo, na kraju, sačuvane prijevode dva Musta-begova pisma iz svibnja 1495., kao i sačuvane prijepise dva pisma Ivana Kanala iz istog razdoblja. Postojanje slavenske i talijanske verzije istog teksta izuzetno je korisno radi usporedbe. Ali, što je još važnije za temu ovoga zbornika, jest činjenica da su i Kanalova pisma hercegovačkomu sandžakbegu izvorno bila napisana na slavenskome i ćirilici. To znamo na osnovi jednoga posrednog i jednoga izravnog podatka. Posredni podatak je formular Kanalovih pisama sačuvanih u prijepisu ili, preciznije, u talijanskom prijevodu. Početak dispozicije identičan je obliku kojim počinju dispozicije u prijevodima Musta-begovih pisama: leksem *praeterea* odgovara izrazu *a potom*. Također, Kanal koristi završnu salutaciju: “E Dio ve conservi in sanita”, koja odgovara tipičnom izrazu “I Bog Vas u zdravlju udrži” (usp. Truhelka 1911: 120, 125, 129–130, 138, 149; Nakaš 2011: 149, 156, 166, 179, 191, 197, 203, 215, 239, 254, 256, 267; Isailović 2014a: 359–368).¹⁹ Premda su ove fraze mogle postati dio regionalnog rječnika tipskih izraza čak i u prijevodu, na poledini jednog od Kanalovih pisama stoji bilješka da je ono bilo poslano na “slavenskome” (*sc-hiavo*).²⁰ Naravno, za očekivati je da koncem 15. stoljeća osmanski krajišnici u Hercegovini ne bi ni mogli pročitati latinsko ili talijansko pismo. Čak i gotovo šezdeset godina kasnije, Mehmed-paša Sokolović pisao je ugarskomu kapetanu Temišvara da mu ne šalje pisma “na fruškom, već samo na srpskom” (Ivić 1909: 210–211; Polomac 2023: 89–109). Spomenuti fruški, odnosno franački, nesumnjivo je latinski jezik (Isailović, Krstić 2015: 193–194). Posljednje pitanje koje se nameće jest tko je sastavio i napisao slavensko pismo Ivanu Kanalu? Na to pitanje ne možemo dati konačan odgovor, ali postoji dovoljno

¹⁹ Prvo pismo kneza Ivana Kanala Musta-begu (vjerojatno iz travnja 1495. godine), sačuvano u talijanskom prijevodu.

²⁰ Isto.

izvora i literature koji sugeriraju da su neki predstavnici šibenske elite aktivno koristili hrvatski jezik i ćirilicu i u vrijeme mletačke vlasti. Djelatnost obitelji Zavorovića, čiji se jedan predstavnik, Dominik, nazivao “hrv(a)čke knjige piscem”, tijekom 16. stoljeća samo je jedan od primjera za to.²¹

Na koncu se može zaključiti da pronalazak ove korespondencije u zaostavštini šibenskog kneza Ivana Kanala, iako se odnosi samo na nekoliko konkretnih slučajeva otmice kršćana na prostoru gdje su se susretali Hrvatsko Kraljevstvo, Hercegovački sandžak i Mletačka Dalmacija, predstavlja važno otkriće. Ono je značajno kako za lokalnu povijest tako i za širu političku, društvenu i vojnu povijest pograničja u vrijeme osmanske ugroze. Druga osobita važnost ovih izvora vezana je uz jezik i pismo korespondencije između osmanskih i mletačkih vlasti na istočnojadranskom prostoru krajem 15. i početkom 16. stoljeća. Pisma namjesnika osmanske Hercegovine kao i podatci iz prijepisa pisama mletačkog kneza Šibenika, pokazuju da se komunikacija u to vrijeme odvijala uglavnom na slavenskom jeziku i uz korištenje ćiriličnog pisma. To se može objasniti dominacijom slavenske pisane kulture na prostoru koji su do tada kontrolirali Osmanlije, ali također i slavenskim podrijetlom osmanskih dužnosnika.

²¹ Arhiv HAZU, rukopis II d 106 (Kukuljević 315), Šibenski zbornik turskih, mletačkih i hrvatskih listina iz XV.–XVII. st., fol. 11v, 21r. Više o Zavorovićima u: Zavorović 2023: 15–60.

PRILOG

*Tekst pisama***1. Prvo pismo Husejina, mostarskog vojvode, šibenskom knezu i kapetanu Ivanu Kanalu**

Vojvoda Husejin izvještava da je knez Božić, mletački izaslanik, pokušao otкупiti nekog mletačkog podanika koji je bio uhvaćen na ugarskom teritoriju za 60 dukata. Istodobno kritizira šibenskog kneza da se zalaže za osobu koja je već više puta uhvaćena na tom teritoriju, što izaziva nepotrebne sukobe između Turaka i Mlečana. Još se spominju i pogranični incidenti, bojne sprave i konji u kotaru kod sela Žitnića.

Pendža vojvode Husejina: *hagir-ül-fakir abad Hüseyin daima*

Племенитому и мудрѡму и мноѡу високоѡ почтованому и свакога почтень достоиному стариему ми брату, kneзу и капетану шибеничькому, ѡдъ Хусеинъ воиводе мѡстарьскога: здравье и веселье и милость божию запримешъ. А потомъ, авѡу разумихъ што ми ваша милость писаше и наручеваше по кнезу Божићу за некога човека вашега кои е ухићень на угарьскои земље и биѡ продаванъ четири крьать. И наћосьмѡ га на вьг босанью (!) и за велику лубавь и приѡзанъ тьвоюу и за великоѡ зазолень (!) Божићевѡ ѡто ти га послахъ ѡпеть, а не би га триби ѡпеть вратити зашто е ухићнь на угарьскои земље ере коюу работу имаюу ваши лудье изьходити придь вои[ску] а у разьмирньу. И паке, кнеже, када се не бое ваши лудье ѡдъ насъ, ни наши ѡдъ васъ, господа су у миру. Заштоѡ насъ вакои главице ваши лудье луньбарье мећу када нашу войску чуюу, [ч]ему е тѡи? Нека знашь, ако бихъ зьнаѡ да ће мене затои царь присићи послати ћу ники дань да те луньбарье нике изьприсицаюу. Када се себи не бое, заштоѡ чуваю разьмирнье земље ѡдъ [з] насъ и туи миста. Ѡстала дьва кона у котару конь Житьнићъ, молимъ те пошьли м[и] ихъ. И Богъ те весели вазьда. И нека ти е на зьнанье да мене kneзь Божићъ шесть десеть дуката з_Аньт(у) на ^{Лашудића} Сокачићъ.

Poledina: И у томуи броду кои то сьте Аньтулу вратили, у немь е моихъ .л. (30) дуката. Молимъ те, како брата, тои ми на Божића напоручи.

2. Drugo pismo Husejina, mostarskog vojvode, šibenskom knezu i kapetanu Ivanu Kanalu

Vojvoda Husejin kratko obavještava kneza i kapetana Ivana Kanala da je pustio prethodno spomenutog čovjeka i predao ga Božiću, istovremeno zahtijevajući svojih 60 dukata.

Pendža vojvode Husejina: hakir-ül-fakir abad Hüseyin daima

Ѓдъ Хусеинъ воеводе мостарьскога, брату и приѣтелу, knezu и капетану шибеничъму. Здравье (!) и веселѣ, милость божиѣу да имашь. Потомъ, тамо е вашъ Божићъ изьвадио човека сужьна по .џ. (60) дукать. Молим вась, удаите ми те шесеть дукать одъ Божића, да не буде међу нами з Божићемъ ниеке гриже ни омъразе.

И Богъ вась весели. Аминъ.

3. Prvo pismo Ivana Kanala, šibenskog kneza i kapetana, Musta-begu, hercegovačkom sandžakbegu (talijanski prijepis)

Knez Ivan Kanal čestita Musta-begu na stjecanju položaja sandžakbega Hercegovine i priopćuje mu da su iz mletačkog kotara neki martoloz i oteli djecu mletačkih podanika. Jedan od njih, Radič, tužio se da mu je oteto troje djece (dva sina i kćer). Kanal ističe kako to nije u skladu s dobrosusjedskim odnosima i mirom koji vlada između Osmanlija i Venecije te najavljuje misiju šibenskog plemića Florija Tavelića koji će nastojati osloboditi djecu, noseći sandžakbegu i kentenar (100 libara) soli na dar.

Magnifico e Potente Signor, essendo pasi Ferma e Amicicia bona tra illustrissimo Signor Turcho e Illustrissima Signoria de Venexia, et mi intendendo che Signoria tua e bon e cordial amico de Illustrissima Signoria nostra similiter de subditi e servidori loro, multo me piasi che la tua Signoria e venuta a salvamento per Signor e sanzacho in questo paeze de Cherceg. Preterea, notifico a gracia tua chome de questo paeze vostro vien qui da nu in Conta nostro li malfatori over martolosi e prendeno i puti de li servidori e subditi nostri. Una volta ano preso du puti e mina via, e un altra volta tre du puti e una puta. Et avemo manda [...] le littere nostre da nu el padre deli diti du puti e terco puta presi ultima volta, al qual e nome Radich. Prego Signoria vostra che ve sia recomanda, e quelli du presi prima volta sono sta visti dali çentilhomini

nostri Francisco Caltri li qual sono sta dala Signoria vostra e ano parla a nu per fato deli diti puti. E adeso ho ordina a ser Fiorio el qual le anda da vu che debia parlar per fato deli diti puti tuti a gracia vostra. E quel che ve dira per questo fato credili Signoria vostra e [puquave?] a far restituir questa famia a nu, perche questo e fato contra la justicia e vicinita bona, e contra la volunta de grande Signor Turcho e impromessa vostra. La qual a fato Signoria vostra a questa Cita e a Conte chome questo e ben noto a Signoria vostra e che quela dovesi obviar a questo e cartizar li homini vostri li qual vien a robar in el Conta nostro, che de cetero li non dovesino far questo. Per respeto de justicia e pasi bona la qual e tra li principi nostri e per amor el qual ho verso la gracia vostra a questa venuta vostra in questo paeze omanda a presentar a gracia vostra del Sal un centinaro et ho comesso a dito ser Fiorio che debia consignarlo dito Sal a Signoria vostra. E Dio ve conservi in sanita.

Poledina: Al magnifico e potente Signor Mustafabego, dignissimo sanzacho del paese de Chercego, frandelo e amico honorando. Zuan Canal, Conte e Capitaneo de Sibenco.

Naknadna bilješka: Lettera al sanzacho Musta [...]tata schiavo [...]

4. Prvo pismo Musta-bega, hercegovačkog sandžakbega, šibenskom knezu i kapetanu Ivanu Kanalu

Musta-beg odgovara na pritužbe o otimanju kršćanske djece od strane martoloza i priopćuje da je svojim krajišnicima i martolozima naredio da mletačke podanike nipošto ne otimaju, već da ih čuvaju, te da se pritužbe odnose na ugarske ljude, tj. na hrvatsku čeljad. Nadalje, izražava nezadovoljstvo zbog mnogih ljudi koji prelaze s turskog na mletački teritorij i odatle pljačkaju carevu zemlju, ističući da mu nije prihvatljivo što se, suprotno duždevim uvjeravanjima, šibenske vlasti zalažu za tuđe podanike.

Мудрому и племенитому и сваке части достоиному и намъ веле драгому приѣтелу, кнезу и капетану шибенчкому, ѿдъ Муста бега, господара земље Херцегове, много здравие и веселие и милость божию да прими ваша почтена приѣзанъ. А потомъ, евоѿ разумехъ што ми писаше ваша почтена приѣзанъ за некою децу што су некои мартолозе поробили. За тои Богъ зна ере смо ми наручили нашиемъ краишникомъ и мартолозомъ да ни у што не тичу што е владание госпoде бнетачке, него да сачуваю и ѿбараю како све слуге цареве. Али ваша приѣзанъ намъ пише за лудѣе угарске кои мартолозѿ ухвати, кое

челаде ѿдъ Хрѣвата, тако ваши луде тебе говоре – наше е – зашто теми хоће узрокомъ да ихъ изваде ере е неколико луди пребегло ѿдъ Турака у ваше котаре тере тамоѿ стое, а цареву землю плену. Ја затои молимъ ваше приѣтельство да за такуи стваръ намъ не пише штоѿ мартолозь ухвати ѿдъ слуга угарьсциехъ ере и ваша приѣзанъ зна пређе затои што сте имали с нами парбу, а ѿдъ тога се ништа не нађе него е што е угарскоѿ, за што е намъ писаѿ господињ дуждь и пресветла господа, препоручуеће свое слуге и [п]акоће да се не умешую луде угарци у ваше котаре. И ми чинимо сваку правду и добро сређьние вашиемъ лудемъ, како чуете ѿдъ нихъ. Затои немоите мение писати за хрѣвацку челадь ере ние пристало да се рѣвате за Хрѣвате. И Бог ви умножи многа лета.

Poledina: Мудрому и племенит[ому] и сваке части достоиному и на[мъ] драгому приѣтелу, кнезу и капета[ну] шибенчкому.

Naknadna bilješka: Lettera ricevuda da Mustebe sançacho pro quelli puti prexi da martolosi, recepta adi 3. mazo 1495.

5. Drugo pismo Ivana Kanala, šibenskog kneza i kapetana, Musta-begu, hercegovačkom sandžakbegu (talijanski prijepis)

Knez Ivan Kanal podsjeća Musta-bega na problem otetih ljudi. Priopćuje da je naredio Floriju Taveliću da o tome povede pregovore i poručuje hercegovačkom namjesniku da mu vjeruje. U međuvremenu su martolozi oteli još dvoje ljudi i mnoge životinje od mletačkog podanika, o čemu će biti izneseni detalji. Kanal moli Musta-bega da, u ime pravde, vrati sve ljude, mletačke podanike, koje su oteli turski martolozi.

Magnifico e potente Signor, dapoche la gracia tua ha el governo de questo paese piu [fondite]. Fo presse e menade le anime de questo Conta dali malandrini over martolossi, homini suto posti ala Signoria tua li qual vien di questo paese tuo in Conta nostro, chome za e scritto ala gracia tua per el fato dele dite anime et o ordina a Fiorio nobil Citadin Sibencan, el qual se trova apresso de vu, che debia parlar per le dite anime ala gracia tua. Et che hieri pur li martolosi vostri preseno e mino 2 anime e multi animali a questo servidor e subdito de la Illustrissima Signoria de Venexia. El qual mandemo a vu cum queste littere nostre e a un altro suo vicino li qual sono nascudi in el conta nostro. Et o anchora ordina a Fiorio predicto che ve debia parlar per questo fato, e credili Signoria vestra quel che vi dira per questo fato. Et la tua Signoria e justa e si save dove se la pasi die esser anche la justicia. Pero prego

la tua Signoria renderne tute queste anime le qual sono depredade deli subditi de la Signoria de Venexia dali martolosi vostri e quel che la gracia vostra fara de questo de me a saver per le littere vostre, azo che sapiemo quello che dovemo far. Ex Sibenico 1495, a di V di mazo.

Poledina: Al Magnifico et potente Signor del paese de Cherceg Mustabego, fradelo honorando. Zuan Canal, Conte e Capitaneo de Sibenico.

Naknadna bilješka: Chopia de [...] da [manda?] a Mustabe sanzacho per omeni tolti de martolosi.

6. Drugo pismo Musta-bega, hercegovačkog sandžakbega, šibenskom knezu i kapetanu Ivanu Kanalu

Musta-beg se zahvaljuje na primitku soli i ponovo priopćuje da je primio pritužbu zbog otete djece koju su uhvatili martolosi. Ističe da je voljan osloboditi tu djecu, ali pod uvjetom da Žarko Dražojević prvo pusti Marka, sina turskog podanika Vukote Dobrušića, te da se prestane skrivati u mletačkom gradu.

Мудрому и племенитому и сваке части достоиному и намъ веле драгому и сръчаному приѣтелу, кнезу и капетану шибенчкому одъ Муста бега, господара земле Херцегове, много здравие и веселие и милость Божию да прими ваша приѣзанъ. А потомъ, што е ваша приѣзанъ послала соли по вашемъ властеличићу Пору, на томе веле лубимо, захваламо. А што ни биеше писао за некою децу што су мартолозе пороб[и]ли пређь како е дошла книга одъ ваше приѣзни, за двое деце тако смо ми онуи децу и уставили, каде дође отаць нихъ да ихъ пустимо. Али ми вашу приѣзан молимо: тамо су ухватили мартолозе воеводе Жарка слуга царева, сина Вукоте Добрушића, Марка, а Жарко стои у вашемъ граду и служи госпode бнетачкои. Затои одъ коле е Жарко вашъ слуга не требуе да хвата царева серомахе. Нега ви пустете, а ми ћемо овуи децу коб су у насъ. И када пустите ви Дубрушића, тако ћемо ми децу, ере ние требе да е међу нами преузамъ за малу работу. И Бог ви весели.

Poledina: Мудрому и пл[емени]тому и сваке части достоин[ому и] намъ веле драгому приѣт[елу, к]незу и капетану шибенчко[му].

Naknadna bilješka: Recepta a di 21 mazo dal sanzacho Musta bego per ser Fiorio Taelic pro puti tolti 1495.

7. Treće pismo Musta-bega, hercegovačkog sandžakbega, šibenskom knezu i kapetanu Ivanu Kanalu

Musta-beg priopćuje da je preko mletačkog povjerenika Božića primio pisma o djeci porobljenoj od martoloza i još jednom ponovio da će ih osloboditi ako se pusti sin Vukote Dobrušića, kojeg je oteo Tvrtko Nemičić, čovjek Žarka Dražojevića, koji je sada u mletačkoj službi. Musta-beg optužuje šibenskog kneza da govori neistinu kada kaže da se Žarko ne krije kod njih i prijeti da će početi plijeniti ne samo djecu, nego i druge ljude, ako se bude postupalo suprotno sporazumima između Mlečana i Turaka.

Племенитому и мудрому и у свемъ почтованому и намъ драгому приѣтелу, Чувану Канану (!), kneзу и капетану шибеничкому одъ Муста б[е]га, господара земље Херцегове, поклонъ и здравие да имате. А потомъ, да ви е на знание: листе примихъ коее ми писахоте по Божићу, слузиѣ вашемъ, и разумиѣхъ што ми писахоте и што ми биѣхоте наручили по Божићу чинѣњ некое дице, говорѣће да вамъ ю вратимъ што су мартолосоѣ поробилили (!). Ѓвакеи рѣчи ви с коиема очима ка мене посилате веће самъ вамъ и пръвѣ одъговориѣ. Ако би била таи дица у насъ, ке да ви пустите слугу господина цара, сина Вукоте Добрушића, кога е ухватиѣ Твѣртко Немичићъ, слуга Жарковъ, з дружином и сада е у слугѣ вашѣга Жарка Дражуѣвића (!). А ви говорите у васъ га ние, а ми добрѣ знамо да е у васъ и вушега (!) слугѣ, а нећете га пустити. Тои е ухваћѣнъ [умьривъ] цареѣ ѣ землиѣ, а ви мене одъговарате: затои ми не знамо. Прашаите дужда и госпѣде бнетачке, а нее намъ. Зато посилате ни к дужду никому другому одъ кеда се може међу нами учините правда. Затои ви ѣвуи книгу пишѣмъ да ви цареѣ слугу пустите, а у насъ ако буде кое робие зашто пишете хоћемо га пустити и у ви, па такоѣ пишѣмъ: пустите ме тогаи слугу цареѣ. Ере ако га не бисте пустили, да знате ухватит ѣу одъ васъ не истоѣ дицу, негѣ и таке луди, како се ће узнати и у ваше госпѣде ваше чинение како чините што ние законъ. [Ие савъ мавъ] поручиѣ по Божићу, нека ми ко рѣчи хоће ви казати. И Б[о]г ви узможи. Ам[и]нъ.

Poledina: Племенитому и м[удрум]у (!) и у свему многотчованому [кн]ѣзу и капетану шибени[чком]у да се да.

Naknadna bilješka: Receita adi [...] l'ultima di luio da Musta be sanzacho che [...] per mano da Sarcho.

IZVORI

- Archivio di stato di Venezia, Procuratori di San Marco, De ultra, busta 72, Commissaria Canal (da) Giovanni qd. Gerolamo, conte a Sebenico, fasc. VI
- Archivio di stato di Venezia, Senato, Deliberazioni, Secreti, registro 40
- Arhiv HAZU, rukopis II d 106 (Kukuljević 315), Šibenski zbornik turskih, mletačkih i hrvatskih listina iz XV.–XVII. st.
- HR-DADU-9: Državni arhiv u Dubrovniku, Razne isprave notarije (Diversa notariae) knj. LXXII
- HR-DAŠI-263: Državni arhiv u Šibeniku, Bilježnici Šibenika, kut. 23–25
- HR-HDA-25: Hrvatski državni arhiv, Hrvatske plemićke obitelji i vlastelinstva, Neoregistrata acta, fasc. 1650.
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai levéltár

LITERATURA

- Alacevich, Giuseppe. 1881. Il conte Žarko Dražoević. *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 4. 84–86, 116–118, 151–154, 164–167, 179–183.
- Biliarsky, Ivan. 2000. Un page des relations Magyaro–Ottomanes vers la fin du XVe siècle. *Turcica* 32. 291–305.
- Božić, Ivan. 1952. *Dubrovnik i Turska u XIV i XV veku*. Srpska akademija nauka. Beograd.
- Bratulić, Josip (prir.). 2017. *Hrvatske glagoljične i ćirilične isprave iz zbirke Stjepana Ivšića 1100. – 1527*. HAZU. Zagreb.
- Čremošnik, Gregor. 1976. *Studije za srednjovjekovnu diplomatiku i sigilografiju Južnih Slavena*. ANUBiH. Sarajevo.
- Dorđić, Petar. 1990. *Istorija srpske ćirilice. Paleografsko-filološki prilozi*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. Beograd.
- Elezović, Gliša. 1940. *Turski spomenici 1348–1520*, knj. I/2. Srpska kraljevska akademija. Beograd.
- Franov-Živković, Grozdana. 2016. Svakidašnji život na Mletačko-turskoj granici na području Zemunika u 17. st. na temelju dokumenata pisanih hrvatskom ćirilicom (bosančicom) i glagoljicom. *Zemunik u prostoru i vremenu*. Ur. Faričić, Josip; Dundović, Zdenko. Sveučilište u Zadru. Zadar. 170–189.
- Grgin, Borislav. 2002. *Počeci rasapa. Kralj Matijaš Korvin i srednjovjekovna Hrvatska*. Ibis grafika. Zagreb.
- Hanß, Stefan. 2023. *Narrating the Dragoman's Self in the Veneto-Ottoman Balkans, c. 1550–1650*. Routledge. London – New York.
- Hercigonja, Eduard. 2006. *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*. Matica hrvatska. Zagreb.
- Hrabak, Bogumil. 1986. Turske provale i osvajanja na području današnje sjeverne Dalmacije do sredine XVI. stoljeća. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 19. 69–100.

- Hrabak, Bogumil. 1988. Vlaška i uskočka kretanja u severnoj Dalmaciji XVI. stoleća. *Benkovački kraj kroz vjekove*, sv. 2. Narodni list. Benkovac. 107–258.
- Hrabak, Bogumil, 1990. Naseljavanje hercegovačkih i bosanskih Vlaha u Dalmatinsku zagoru u XIV, XV i XVI veku. *Migracije i Bosna i Hercegovina*. Institut za istoriju i Institut za proučavanje nacionalnih odnosa. Sarajevo. 67–87.
- Isailović, Neven. 2011. Dve ćirilske isprave Ivana VI (Anža) Frankopana Omišanima. *Mešovita građa – Miscellanea* 32. 101–124.
- Isailović, Neven. 2014. Povelja bana Damjana Horvata Dubrovčanima o slobodi trgovine. *Inicijal. Časopis za srednjovekovne studije* 2. 241–253.
- Isailović, Neven. 2014a. *Vladarske kancelarije u srednjovekovnoj Bosni*. Doktorski rad. Filozofski fakultet. Beograd. <https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/3333> (pristupljeno 20. rujna 2023.).
- Isailović, Neven. 2018. A Contribution to Medieval Croatian Diplomatics: Cyrillic Charters of Croatian Nobility from the Franciscan Monastery on Trsat in Rijeka. *Secular Power and Sacral Authority in Medieval East-Central Europe*. Ur. Jovanović, Kosana; Miljan, Suzana. Amsterdam University Press. Amsterdam. 137–152.
- Isailović, Neven. 2020. Povelja velikog vojvode Hrvoja Vukčića Šibeniku. *Građa o prošlosti Bosne* 13. 65–112.
- Isailović, Neven; Krstić, Aleksandar. 2015. Serbian Language and Cyrillic Script as a Means of Diplomatic Literacy in South Eastern Europe in 15th and 16th Centuries, *Literacy Experiences concerning Medieval and Early Modern Transylvania*. Ur. Andea, Susana ; Dincă, Adinel Ciprian. Editura Academiei Române. Cluj-Napoca. 185–195.
- Ivanović, Miloš. 2017. Cyrillic Correspondence Between the Commune of Ragusa and Ottomans 1396–1458. *State and Society in the Balkans Before and After Establishment of Ottoman Rule*. Ur. Rudić, Srđan ; Aslantaş, Selim. Institute of History – Yunus Emre Enstitüsü Turkish Cultural Centre. Belgrade. 43–63.
- Ivić, Aleksa. 1909. Neue cyrillische Urkunden aus den Wiener Archiven. *Archiv für Slavische Philologie* 30. 205–214.
- Ivić, Pavle. 1985. *Dijalektologija srpskohrvatskog jezika: uvod i štokavsko narečje*. Matica srpska. Novi Sad.
- Ivšić, Stjepan. 1943. Hrvatski ćirilski testamenat Radoslavca Vladišića iz god. 1436. u priepisu iz god. 1448. *Časopis za hrvatsku poviest* 1–2. 83–87.
- Jakovljević, Aleksandar. 2018. Mustafa-beg, krajišnik, hercegovački sandžak-beg, *Srpski biografski rečnik* 7. Matica srpska. Novi Sad. 133.
- Jakovljević, Aleksandar; Isailović, Neven. 2019. *Petrovo polje u vrelima osmanskog razdoblja (1528. – 1604.)*. Državni arhiv u Šibeniku. Šibenik.
- Juran, Kristijan. 2014. Doseljavanje Morlaka u opustjela sela šibenske zagore u 16. stoljeću. *Povijesni prilozi* 46. 129–160.
- Juran, Kristijan. 2015. Morlaci u Šibeniku između Ciparskoga i Kandijskog rata (1570. – 1645.). *Povijesni prilozi* 49. 163–208.
- Juran, Kristijan. 2016. *Stari i novi stanovnici Šibenika i njegovih predgrađa u drugoj polovici 17. i početkom 18. stoljeća*. Državni arhiv u Šibeniku. Šibenik.
- Juran, Kristijan. 2020. Vratkovići i drugi Morlaci u trogirskome distriktu u 16. stoljeću. *Povijesni prilozi* 58. 29–43.

- Jurišić, Karlo. 1998. Posljednji poznati natpisi hrvatskom ćirilicom na prostoru oko Biokova (XIX. st.): prilog poznavanju hrvatske epigrafike napuštenih pisama. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 23–24. 189–212.
- Klaić, Vjekoslav. 1985. *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća* 4. Matica hrvatska. Zagreb.
- Kukuljević Sakcinski, Ivan. 1863. *Acta Croatica (Listine hrvatske)*. Zagreb.
- Kursar, Vjeran. 2021. *Croatian Levantines in Ottoman Istanbul*. The Isis Press. Istanbul.
- Kurtović, Esad. 2016. Utvičići iz Foče (bosansko ili dubrovačko porijeklo). *Prilozi. Institut za historiju* 45. 13–39.
- Laušić, Ante. 1993. Dražojević, Žarko. *Hrvatski biografski leksikon* 3. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Zagreb. 604.
- Lisac, Josip. 2014. Šibenska dionica hrvatske ćirilice baštine. *Filologija* 62. 131–138.
- Lopašić, Radoslav. 1894. *Hrvatski urbari*. Knjiga 1. JAZU. Zagreb.
- Mažuranić, Vladimir. 1922. *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*. JAZU. Zagreb.
- Mišević, Marijana. 2023. How and Why Was Slavic Learned at the Ottoman Court? Insights from the Fifteenth-Century Projects Dedicated to Learning Languages of the World. *Istorijski časopis* 72. 281–310.
- Mladenović, Aleksandar. 1965. Prilog proučavanju razvitka naše ćirilice. *Književnost i jezik* 12. 53–66.
- Nakaš, Lejla. 2010. *Jezik i grafija krajišničkih pisama*. Slavistički komitet. Sarajevo.
- Nakaš, Lejla (prir.). 2011. *Bosanska ćirilica pisma od 15. do 18. stoljeća (Antologija)*. Međunarodni forum Bosna. Sarajevo.
- Nakaš, Lejla. 2016. Portina slavenska kancelarija i njen utjecaj na pisare u prvom stoljeću osmanske uprave u Bosni. *Forum Bosnae* 74–75. 269–297.
- Nakaš, Lejla. 2017. Bosanski pisar sultana Selima. *Forum Bosnae* 77. 62–113.
- Nedeljković, Branislav M. 1955. O “bosančici”. *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor* 21. 271–284.
- Pavich Pfauenthal, Alfons. 1903. Prinosi povjesti Poljica. *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 15. 59–100, 241–272, 405–482.
- Polomac, Vladimir. 2023. *Srpski kao diplomatski jezik u XV i XVI veku: filološki pristup*. Filološko-umetnički fakultet. Kragujevac.
- Raukar, Tomislav. 1967. O nekim problemima razvitka ćirilice minuskule (bosančice). *Historijski zbornik* 19–20. 485–499.
- Rimac, Marko; Botica, Ivan. 2011. Hrvatska ćirilica u glagoljskim matičnim knjigama zapadno od Krke. “Az grišni diak Branko pridiivkom Fučić”. *Radovi međunarodnoga znanstvenog skupa o životu i djelu akademika Branka Fučića (1920. – 1999.)*. Ur. Galović, Tomislav. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Institut za povijest umjetnosti u Zagrebu – Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu – Staroslavenski institut u Zagrebu – Sveučilišna knjižnica u Rijeci – Općina Malinska-Dubašnica. Malinska – Rijeka – Zagreb. 521–550.

- Rudić, Srđan. 2021. *Bosanska vlastela u XV veku. Prosopografska studija*. Istorijski institut – Centar za napredne srednjovekovne studije – Univerzitet u Banjoj Luci. Beograd – Banja Luka.
- Radojčić, Nikola. 1954. Pet pisama s kraja 15. veka. *Južnoslovenski filolog* 20. 343–367.
- Rothman, Natalie E. 2021. *The Dragoman Renaissance. Diplomatic Interpreters and the Routes of Orientalism*. Cornell University Press. Ithaca and London.
- Salihović, Damir. 2020. *Definition, Extent, and Administration of the Hungarian Frontier toward the Ottoman Empire in the Reign of King Matthias Corvinus, 1458–1490*. Doktorska disertacija. Cambridge University. Cambridge.
<https://api.repository.cam.ac.uk/server/api/core/bitstreams/a689173b-6d52-4d14-8cf8-a5c37904031f/content> (pristupljeno 20. rujna 2023.).
- Stipišić, Jakov. 1972. *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*. Školska knjiga. Zagreb.
- Stolz, Benjamin A. 1985. Serbo-Croatian as a Balkan Diplomatic Language during the Fifteenth and Sixteenth Centuries. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 27–28. 747–759.
- Šabanović, Hazim. 1982. *Bosanski pašaluk: postanak i upravna podjela*. Svjetlost. Sarajevo.
- Šurmin, Đuro; Klaić, Vjekoslav. 1903. Dvije hrvatske isprave XV. stoljeća. *Vjestnik Kraljevskog hrvatskoslavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva* 5. 54–64.
- Šurmin, Đuro. 1898. *Hrvatski spomenici*. Knjiga 1. JAZU. Zagreb.
- Truhelka, Ćiro. 1911. Tursko-slovenski spomenici dubrovačke arhive. *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 23. 1–162.
- Vasić, Milan. 1967. *Martolosi u jugoslovenskim zemljama pod turskom vladavinom*. ANUBiH. Sarajevo.
- Zavorović, Petar. 2023. *Posebna uputa u vezi s 33 šibenska sporna sela i ostalim mjestima (1569.)*. Priredila Iva Kurelac. Muzej grada Šibenika. Šibenik.
- Zelić-Bučan, Benedikta. 1961. *Bosančica u srednjoj Dalmaciji*. Historijski arhiv. Split.
- Zilić, Adis. 2023. Mustafa-beg Milivojević na funkciji hercegovačkog sandžak-bega. *Prilozi. Institut za historiju* 52 . 41–86.
- Zlutar, Behija. 2010. *Gazi Husrev-beg*. Orijentalni institut. Sarajevo
- Žagar, Mateo. 2009. Hrvatska pisma u srednjem vijeku. *Povijest hrvatskoga jezika*, knj. 1. Ur. Bratulić, Josip i dr. Croatica. Zagreb. 107–207.

CYRILLIC CORRESPONDENCE BETWEEN THE OTTOMAN GOVERNORS OF
HERZEGOVINA AND THE VENETIAN ADMINISTRATORS OF ŠIBENIK
AT THE END OF THE 15TH CENTURY

Abstract

The paper provides basic historical and philological data from the newly found letters written in the spring and summer of 1495 and belonging to the correspondence between the Venetian count and captain of Šibenik, Giovanni Canal, on the one hand, and the Ottoman governors of Herzegovina (sanjakkbey Mustafa and his subordinate, voivode Hüseyin of Mostar) on the other. The documents were found in Canal's personal archive in the Procuratori di San Marco series of the Venetian State Archives. The letters of the Turkish officials were written in Cyrillic, in the Slavic language (Štokavian with a jekavian-ekavian reflex), and some translations into late 15th-century Italian have also been preserved. Two letters from Count Giovanni Canal, which were sent to Herzegovina, were also written in Slavic or translated into Slavic based on Italian copies. All letters bear witness to cases of the abduction of Christians by the Ottoman auxiliary troops of martolos or by Žarko Dražojević, voivode of Poljica in the service of Venice. The negotiations for the release of the abductees are also an important topic and were conducted by the Venetian emissaries Florio Tavelić and a certain Božić. The positions of the two negotiating partners were at times quite contradictory. Mustafa-bey and Duke Hüseyin insisted on the release of one of their own subjects and claimed that the abducted men were Croats, Hungarian men, and not Venetian subjects. On the other hand, Canal and his representatives regarded the abductees as their subjects, which testifies to the permeability of the borderline. The letters are an important testimony to the political, social and military history as well as methods of diplomatic correspondence on the southern Croatian-Dalmatian border region at the end of the 15th century. The work also contains an integral edition of these diplomatic letters.

KEYWORDS: Giovanni (Zuan) Canal, Mustafa-bey of Herzegovina, Voivode Hüseyin of Mostar, Šibenik, Herzegovina, Cyrillic script, diplomatic correspondence, 15th century

Tragovima slavenske pismenosti na šibenskom području

Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenoga skupa
“Glagoljična i ćirilična baština šibenskoga kraja”
održanoga u Šibeniku 22. veljače 2023.

Tragovima slavenske pismenosti na šibenskom području.

Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenoga skupa “Glagoljična i ćirilična baština šibenskoga kraja” održanoga u Šibeniku 22. veljače 2023.

Nakladnik:

Državni arhiv u Šibeniku

Za nakladnika:

Nataša Mučalo

Recenzenti članaka:

Vera Blažević Krezić (Filozofski fakultet, Osijek), Ivan Botica (Staroslavenski institut, Zagreb), Zdenko Dundović (Sveučilište u Zadru), Ana-Marija Dürriegl (Staroslavenski institut, Zagreb), Filip Galović (Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb), Tomislav Jovanović (Filološki fakultet, Beograd), Mate Kapović (Filozofski fakultet, Zagreb), Martina Kramarić (Institut za hrvatski jezik, Zagreb), Liljana Makarijoska (Univerzitet “Sv. Kiril i Metodij” i Institut za makedonski jezik “Krstel Misirkov”, Skopje), Sandra Požar (Staroslavenski institut, Zagreb), Diana Stolac (Filozofski fakultet, Rijeka), Amira Turbić Hadžagić (Filozofski fakultet, Tuzla), Sanja Zubčić (Filozofski fakultet, Rijeka).

Recenzenti zbornika:

Milan Mihaljević (Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb)
Mehmed Kardaš (Filozofski fakultet, Sarajevo)

Urednici:

Gordana Čupković i Kristijan Juran

Korektura:

autori, Gordana Čupković, Kristijan Juran

Oznake UDK:

Karmen Krnčević

Grafičko oblikovanje:

Ines Bralić, Grafikart d.o.o.

ISBN: 978-953-7998-22-6

Lipanj, 2024.

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001230665.

Programsko-organizacijski odbor Međunarodnoga znanstvenoga skupa *Glagoljična i ćirilična baština šibenskoga kraja*, Šibenik, 22. veljače 2023.: Gordana Čupković (predsjednica), Ivana Eterović, Marijana Horvat, Neven Isailović, Kristijan Juran, Tanja Kuštović, Nataša Mučalo, Lejla Nakaš, Kristian Paskojević, Draženka Požar Perković, Marinka Šimić, Amira Turbić Hadžagić.

PRAVA KORIŠTENJA: Zbornik Tragovima slavenske pismenosti na šibenskom području objavljen je u otvorenom pristupu. Sadržaj zbornika slobodno je dostupan bez naknade za korisnika ili ustanovu. Korisnici imaju pravo bez prethodnoga dopuštenja izdavača ili autora čitati, preuzimati, kopirati, distribuirati, ispisivati, pretraživati, mrežno povezivati ili na koji drugi zakonit način koristiti članke objavljene u zborniku sve dok citiraju izvornik na odgovarajući način.

Tragovima slavenske pismenosti na šibenskom području

Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenoga skupa
“Glagoljična i ćirilična baština šibenskoga kraja”
održanoga u Šibeniku 22. veljače 2023.

Uredili
Gordana Čupković
Kristijan Juran

Državni arhiv u Šibeniku
Šibenik, 2024.

SADRŽAJ

Predgovor	7
Tragovima slavenske pismenosti na šibenskom području: Uvod (Gordana Čupković)	9
I.	
<i>Mateo Žagar</i> Najstariji glagoljičko-ćirilički natpisi u kontekstu najstarije hrvatske pismenosti, s osobitim obzirom na <i>Kninski natpis</i> i <i>Plastovski ulomak</i> (XII. st.)	21
<i>Lejla Nakaš</i> Tekstološko istraživanje varijantnih čitanja s novozavjetnom interpretativnom podlogom u Varuhovom otkrivenju	29
II.	
<i>Marinka Šimić – Tanja Kuštović</i> <i>Muka po Ivanu</i> u <i>Pariškom (Borislavićevu) zborniku Slave 73</i>	49
<i>Ivana Eterović</i> Bilješke o hrvatskoglagoljskome fragmentu br. II/21 iz Berčićeve zbirke	83
<i>Kristijan Juran</i> Arhivske vijesti o šibenskom glagoljaštvu u kasnome srednjem vijeku	105
<i>Tomislav Galović</i> O rukopisu fra Bernardina Polonija “Glagoljica u Biskupiji Šibenskoj negda i danas” (Šibenik, 1949./1950.)	115

III.

Vuk-Tadija Barbarić – Marijana Horvat

Banovčev *Blagosov od polja*: digitalizacijom i analizom grafije do njegova stavljanja u kontekst misalsko-lekcionarske tradicije zaklinjanja 147

Luka Velić

O razvitku imeničnih DLI mn. u šibenskome govoru od “Šibenske molitve” preko jezika Fausta Vrančića i Jakova Armolušića do današnjega šibenskoga govora 167

IV.

Neven Isailović

Ćirilična korespondencija između osmanskih namjesnika Hercegovine i mletačkih upravitelja Šibenika koncem 15. stoljeća 195

Kristian Paskojević

Paleografski presjek ćiriličnih akata *Šibenskog zbornika* 217

Ivica Vigato

Jezične, grafetičke i stilske posebnosti dvaju hrvatskoćiriličnih tekstova iz fonda *Mletački dragoman* u Državnom arhivu u Zadru 233

Gordana Čupković

Jezične i paleografske osobitosti triju ćiriličnih isprava iz fondova šibenske biskupije 261